

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De oudheid in miniatuur

Dactyliotheken

van Beek, R.; van den Bercken, Ben

Publication date

2023

Document Version

Final published version

Published in

Allard Pierson magazine

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van Beek, R., & van den Bercken, B. (2023). De oudheid in miniatuur: Dactyliotheken. *Allard Pierson magazine*, 127, 16-17.

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, P.O. Box 19185, 1000 GD Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

ALLARDPIERSON

nr. 127 – voorjaar 2023

€ 3,95

Unieke kaart van Amsterdam verworven ● Herkomstonderzoek van start ● Tentoonstelling mummieportretten ● Archief Javaanse danser in Theatercollectie ● 'Sermoon over de dronkaards' ● Affiche veiling Surinaamse plantage

STIPNOTERINGEN

René van Beek

conservator klassieke wereld

Ben van den Bercken

conservator collectie Egypte en Soedan

Een dactylitheek is een bewaarplaats voor (afdrukken van) gesneden stenen, die onder andere in ringen worden gezet. *Dactylos* is 'ring', *thèkè* 'bewaarplaats'. In dactylitheken zoals zij in de collectie van het Allard Pierson voorkomen, gaat het om afdrukken van antieke gesneden (half-edel)stenen. Stenen met een ingegraveerde voorstelling (gemmen) of een vrij gewerkte voorstelling (cameeën) waren al in de oudheid geliefde verzamelobjecten.

Vanaf de zestiende eeuw werden ook afdrukken van deze stenen door verzamelaars bijeengebracht en ze konden zelfs in sets worden besteld. Deze afdrukken, veelal in gips of in een zwavelmengsel, zijn dan een positieve of juist negatieve weergave van het origineel. Ze konden ook weer de basis vormen voor mallen om glazen replica's van de gemmen en cameeën in te maken. De dactylitheken met afdrukken, betaalbaarder verzamelobjecten dan de stenen zelf, waren geliefde souvenirs voor Grand Tour-reizigers. Grote series afdrukken werden in de achttiende en negentiende eeuw gemaakt in de ateliers van Giovanni Liberotti en Pietro Paoletti in Italië en James Tassie en Philipp Daniel Lippert in Engeland en Duitsland. In de tijd van de Grand Tour speelden dactylitheken een belangrijke rol bij de

waardering van en kennis over de klassieke oudheid. Dactylitheken dienden niet alleen als verzamelobjecten om te laten zien aan familie, vrienden en gasten. Lippert ontwikkelde in de achttiende eeuw een dactylitheek specifiek voor educatieve doeleinden. Om de vormtaal van en kennis over de oudheid gemakkelijker naar scholen en universiteiten te brengen, verzamelde hij afdrukken van gemmen en cameeën die de oudheid in breedste zin illustreerden: overzichtelijke series van mythologische figuren en scènes (van de Trojaanse oorlog tot Heracles en de leeuw), bekende personen (van Alexander de Grote tot Socrates) maar ook dieren (van mier tot olifant). Leraren en professoren schaften deze dactylitheken aan om hun lessen visueel te ondersteunen. Over de herkomst van de dactylitheek in het Allard Pierson is weinig bekend, maar het zou goed kunnen dat professor Allard Pierson en zijn opvolger Jan Six deze gebruikten bij hun colleges.

Restauratie

De boeken met laatjes van deze Amsterdamse dactylitheek zijn niet onder optimale omstandigheden bewaard. Door luchtvochtigheid is schade ontstaan. Zo waren sommige delen kromgetrokken. Kort

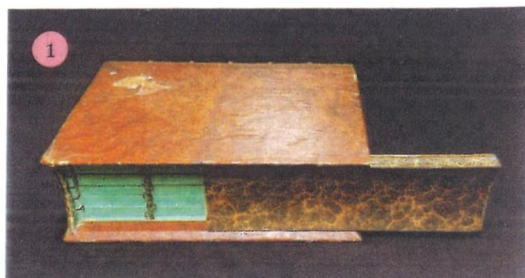

geleden is een restauratie uitgevoerd, erop gericht om de dactylitheek weer 'werkbaar' te maken. Dat betekent dat de drie kastjes, die de vorm hebben van boekbanden, weer stevig in elkaar zijn gezet en de lades met afdrukken er weer goed in en uit geschoven kunnen worden, evenals het schuifpaneeltje dat de lades afsluit.

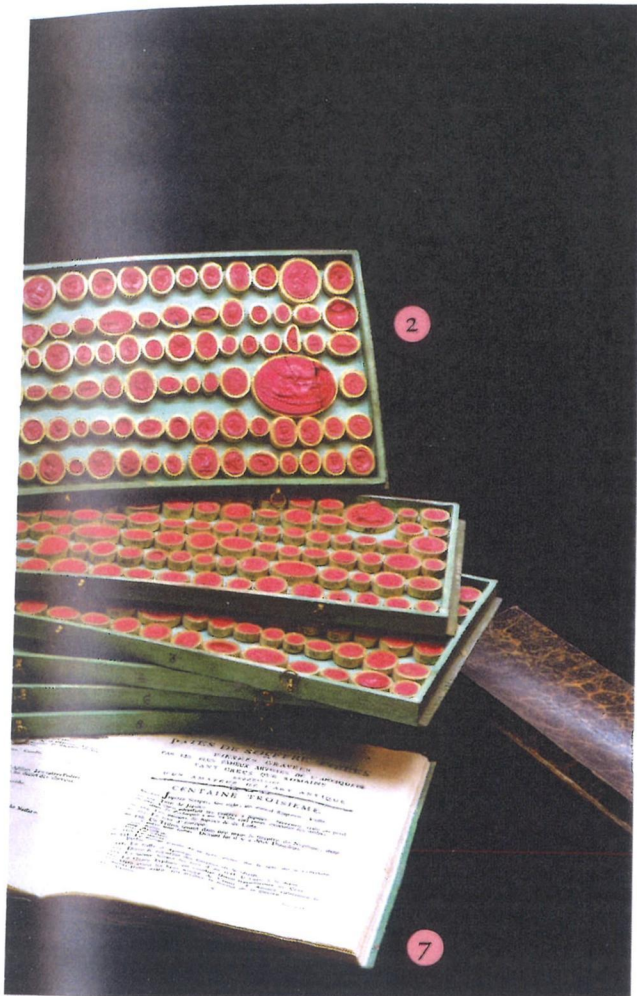
Elementen

1 Deze dactylitheek in de vorm van een boekband bestaat uit hout, leer en papier. Aan de kant van de frontsnede van het 'boek' zit een paneeltje dat opengeschoven kan worden, wat de zes laatjes zichtbaar maakt.

2 In een dactylitheek zijn series afdrukken van gemmen en cameeën geordend in laatjes die passen

De oudheid in miniatuur

Dactylitheek bestaat uit drie kastjes in de vorm van boekbanden met laatjes waar in totaal 1199 afdrukjes in liggen. Het zijn afdrukken van gegraveerde edelstenen uit verzamelingen in heel Europa. Met een begeleidende catalogus in het Frans. 18de eeuw. APM18932

in (boekvormige) kistjes. Het Allard Pierson heeft vier verschillende dactylitheken, waaronder een exemplaar dat bestaat uit drie boekbanden, waarvan er hier één zichtbaar is. De beschouwer reageert vaak verrast als blijkt dat uit deze 'nep-boeken' zulke fijne en gedetailleerde afdrukken tevoorschijn komen.

3 In de dactylitheek zijn afdrukken te vinden van een aantal beroemde gemmen en cameeën. Zo is er een afdruk van een chalcedoon met een portret van Medusa uit circa 50 voor Christus, gesignd door de graveur Solon (origineel in het British Museum). Afdrukken van deze gem komen vaak voor in dactylitheken.

De achttiende-eeuwse graveur Johann Lorenz Natter maakte een bijna perfecte kopie van de gem in carneool.

4 Gemmen en cameeën kunnen vele verhalen vertellen. Zo is de voorstelling waarin Apollo in een muziekwedstrijd de satyr Marsyas aftroeft een bekende voorstelling op Romeinse gemmen. De Florentijnse staatsman en verzamelaar Lorenzo de' Medici bezat een mooi Romeins exemplaar, dat zich voorheen in de pauzelijke verzameling bevond. Afdrukken en kopieën van Lorenzo's gem zijn makkelijk te herkennen aan de door hem toegevoegde gravure *LAU.R.MED.*, die ook

op deze afdruk (in de hoek linksboven) te zien is.

5 Veel dactylitheken bevatten een sectie 'beroemde en illustere personen': helden, filosofen, koningen en Romeinse keizers. Deze afdruk van keizer Vespasianus is waarschijnlijk van een gem uit de zestiende-twintigste eeuw. Het hoge reliëf van de afdruk laat zien hoe fijn de kwaliteit van de gravure is. De graveur begon in negatief aan dit portret met grotere boortjes voor de ondiepste vormen (zoals het hoofd en schouders) en ging dieper met steeds fijnere, specialistische boortjes. Het diepste punt (puntje van de neus) werd als laatste aangebracht.

6 Vaak is het moeilijk om antieke gemmen en cameeën te onderscheiden van latere exemplaren uit de zestiende-twintigste eeuw. Signaturen konden worden nagemaakt en gemmen uit de oudheid werden soms bewerkt. Zelfs bij voorstellingen die 'modern' lijken

is soms niet met zekerheid de ouderdom te bepalen. Dit portret van een man met een Oudegyptische *nemes*-hoofddoek lijkt modern, maar kan ook een Romeinse weergave zijn van Antinoüs, de geliefde van keizer Hadrianus die in Egypte verdronk en daarna werd vergoddelijkt.

7 Veel dactylitheken, waaronder het exemplaar in het Allard Pierson, bevatten ook een kleine catalogus. Op de kartonnen omlijsting van de afdrukken staat dan een nummer dat verwijst naar hetzelfde nummer in de catalogus. Hier is informatie opgenomen over de voorstelling, het materiaal en soms zelfs de verzameling waarin de originele gem of camee op dat moment te vinden was. Dergelijke catalogi zijn belangrijke bronnen in herkomstonderzoek.